

Валерій ДАНИЛЕВСЬКИЙ,

начальник управління освіти і науки Черкаської обласної військової адміністрації, кандидат історичних наук;

Наталія ЧЕПУРНА,

ректор комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Російська військова агресія проти нашої держави призвела до часткової або повної зруйнованості більш як тисячі закладів освіти України. Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасової окупації окремих територій вимушено перемістилася за кордон або в межах України, у тому числі – на Черкащину. У багатьох об'єднаних територіальних громадах нашої області заклади загальної середньої освіти перетворилися на осередки для надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, де також прийняли на продовження навчання вимушено переміщених дітей.

У такій ситуації перед освітянами постала необхідність прийняття оперативних рішень стосовно того, як організувати освітній процес для дітей у місцях їх постійного проживання та місцях евакуації, коли та яким чином завершувати навчальний рік, як оцінювати учнів та видавати документи про освіту, як забезпечити оплату праці працівникам закладів освіти, як здійснювати атестацію педагогічних працівників, як надавати психологічну підтримку дітям та багато інших питань, які потребували невідкладного реагування.

Згідно із наказом Міністерства освіти і науки України 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», зарахування здобувачів загальної середньої освіти, які вимушені були змінити місце навчання, до закладів освіти області здійснювалось за особистою заявою, її сканованою копією або фотокопією, що подавалась одним із батьків, опікуном або іншим законним представником. Це також вимагало ведення окремого обліку та формування реєстру внутрішньо переміщених здобувачів освіти за місцем їх реального перебування та навчання.

Важливим рішенням, яке активізувало життєдіяльність громад області, стало відновлення роботи закладів освіти **в дистанційному режимі**. Це найбільш оптимальна форма організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, оскільки вона є найбільш безпечною для його учасників. Корисними у цій ситуації стали напрацьовані під час пандемії коронавірусу моделі змішаного та дистанційного навчання у синхронному й асинхронному режимах.

Відповідно до **«Методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році в початковій школі в умовах**

воєнного часу» (лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3725-22), у класах, де навчались тимчасово переміщені учні, педагоги намагались дотримуватись гнучкості в добірї навчально-методичного забезпечення освітніх програм закладів загальної середньої освіти, адаптувати навчальний матеріал з урахуванням того, що вже опановано учнем. З метою індивідуалізації навчання вчителям початкових класів було рекомендовано у зручній і методично доцільній спосіб (під час спостережень за роботою учня на перших заняттях, під час співбесіди в позаурочний час тощо) визначити готовність учня до подальшого опанування освітньої програми.

Важливою особливістю дистанційного навчання в умовах воєнного часу стало дотримання правил безпеки у ситуаціях, коли під час онлайн-зустрічей вмикався сигнал повітряної тривоги. У таких випадках заняття припинялись для того, щоб усі перемістились у безпечне місце, яке встановлено родинами учнів.

Розуміючи, що навіть у відносно спокійних районах діти можуть періодично перебувати в укриттях, Міністерство освіти і науки України підготувало для організації навчання у дистанційному форматі певні інструменти, які педагогічні працівники використовували у своїй роботі. Так, у співпраці МОН України з компанією Google Україна створено Всеукраїнський онлайн-розклад для організації дистанційного навчання школярів в умовах війни, скористатись яким можна було за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/vseukrayinskij-rozklad>

Розклад розроблено для учнів 1–11 класів згідно з календарно-тематичним плануванням. Він працював на основі Google-календаря, до якого мали доступ усі охочі.

Для опрацювання кожної навчальної теми запропоновано відповідні матеріали [Всеукраїнської школи онлайн](#) (відеоуроки, конспекти, тестові завдання). Для зручності навчання у складних воєнних умовах у мобільному застосунку Всеукраїнської школи онлайн ([#ВсеукраїнськаШколаОнлайн](#)) постійно функціонує кабінет учителя, який створений для підтримання дистанційного зв'язку з учнями.

Крім цього, 14 березня 2022 року стартував освітній проєкт МОН України **«Навчання без меж»**, який надав можливість школярам переглядати трансляції телеуроків на телеканалах Суспільне, Піксель, Плюсплюс і на платформах MEGOGO, 1+1 video, Київстар ТБ. Розклад цих занять було

оприлюднено на телеканалах [ПЛЮСПЛЮС](#), «Піксель», регіональних телеканалів [Суспільне мовлення](#), а також на платформах онлайн-телебачення: [MEGOGO](#)<https://megogo.net/ua>, [Kyivstar](#) ТБ <https://tv.kyivstar.ua/ua/>, [1+1 video](#)<https://1plus1.video/>, [SWEET.TV](#)<https://sweet.tv/>.

Для планування щоденних зустрічей учнів з класним керівником з метою взаємопідтримки та обговорення загальних питань МОН України рекомендувало використовувати відеоінструкції та інфографіки, які містять рекомендації та практичні поради для батьків від Світлани Ройз; доступ за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/psihologichna-turbota-vid-svitlani-rojz>

Для більш ефективного здійснення навчання учнів за дистанційною формою науково-педагогічний колектив нашого інституту рекомендував учителям закладів загальної середньої освіти не лише Черкаської, а й інших областей України використовувати відеозаписи розміщеної на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» «Дистанційної школи для учнів» (посилання: <https://bit.ly/3KY4dPR>), яка містить 10-ти або 15-хвилинні навчальні відеопояснення нового матеріалу уроків з усіх основних навчальних предметів для 2-11 класів, які школярі можуть переглядати у зручний для себе час стільки разів, скільки їм потрібно для засвоєння нової теми. Окремим листом на заклади освіти було надіслано перелік тем та розміщених у «Дистанційній школі для учнів» відео для уроків згідно з календарно-тематичним плануванням, починаючи кінця лютого по травень 2022 року.

Для педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в нагоді також стали поради щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, підготовлені Державною службою якості освіти у співпраці з ініціативою «Система забезпечення якості освіти», що впроваджується в межах проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), та командою підтримки реформ Міністерства освіти і науки України. Зокрема, педагогам було рекомендовано оптимізувати навчальний зміст своєї освітньої галузі, щоб зменшити навантаження на учнів в умовах війни. Для цього варто у повній мірі скористатись академічною свободою, яка надає можливість вчителю змінювати порядок вивчення тем шкільного курсу: для оптимізації навчального часу педагог може об'єднати певні теми, скоротити їх зміст, а натомість акцентувати увагу на базових знаннях і вміннях, формування яких передбачене нормативними документами, що регулюють сферу освіти.

Учителям *історії та громадянської освіти* доцільно скоротити обсяг текстів для читання, оскільки дітям, які перебувають у стані тривалого стресу, важко довгий час утримувати увагу. З огляду на це, читання підручника доречно замінити усною розповіддю, переглядом відеоматеріалів, інтерактивними заняттями, роботою над творчими та мікродослідницькими проєктами. Особлива увага при цьому має приділятися сприянню розумінню учнями історії боротьби українського народу за незалежність і своє майбутнє, прикладам, які свідчать про міць і незламність України, готовність українського народу протистояти ворогу навіть у

найскладніші часи. З огляду на важливість розвитку в учнів критичного мислення та медіаграмотності, рекомендовано запровадити п'ятихвилинки, під час яких розглядається один із видів когнітивних викривлень, методів пропаганди чи маніпуляції, спростовується певний фейк російської пропаганди.

Педагогам, які викладають *українську мову та літературу*, під час добору навчальних завдань бажано уникати одноманітності, репродуктивності, натомість варто збільшити кількість завдань творчого спрямування, щоб сприяти вивільненню позитивних емоцій, підтримці віри дітей у власні сили й можливості.

Учителям *математики* доцільно подавати навчальний матеріал у синхронному режимі, забезпечивши відеозапис заняття для дітей, які не змогли долучитися до уроку. Крім цього, педагогам рекомендовано запропонувати учням відеоуроки відповідної тематики, що доступні в Youtube або на спеціалізованих освітніх платформах. Для закріплення навчального матеріалу, яке найчастіше відбувається шляхом розв'язування вправ і задач, учням варто надавати знімки екрану (скріншоти) розв'язаних типових завдань до теми, що вивчається.

Педагогам, які викладають *природничі науки*, рекомендовано у навчальній програмі визначити теми, без яких неможливе розуміння змісту предмета в наступних класах та, відповідно, перерозподілити години. Практичну частину навчальних програм (експериментальні, практичні, лабораторні роботи тощо) доцільно планувати в синхронному та асинхронному режимах. При цьому синхронний режим (онлайн-заняття) доцільно використати для консультацій, обговорень найбільш складних питань, проведення віртуальних експериментів, лабораторних, практичних робіт.

У викладанні *інформатики* педагогам рекомендовано особливу увагу приділяти темам, що пов'язані з інформаційною безпекою, медіаграмотністю та цифровим громадянством. В умовах війни варто більш детально розглянути з учнями питання безпечного користування пристроями та обліковими записами у соціальних мережах, формувати у здобувачів освіти навички критичного оцінювання інформації, розпізнавання фейків і маніпуляцій. При цьому варто уникати демонстрації або обговорення загрозливих сюжетів, нагадувань про активні військові дії, натомість робити акцент на безпеці, захисті, взаємопідтримці, цілях майбутнього життя тощо.

Викладачам курсів *«Здоров'я, безпека, добробут»*, *«Основи здоров'я»* особливу увагу доцільно приділяти темам, які стосуються емоційного здоров'я особистості, безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях, допомоги собі та іншим. При цьому важливо формувати в учнів життєві вміння, зокрема щодо ухвалення рішень, розв'язання проблем, розвитку творчого та критичного мислення, комунікації, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливу, подолання негативних емоцій та стресу, а також відчуття себе громадянином України, представником української політичної нації.

Проведення онлайн-занять з *мистецтва* в умовах воєнного стану має стати засобом гармонізації психологічного стану всіх учасників

освітнього процесу, оскільки предмети художньо-мистецького циклу мають потужний терапевтичний потенціал.

В організації освітнього процесу в умовах воєнного стану Державна служба якості освіти України рекомендує також всім, без винятку, педагогам засобами своєї навчальної дисципліни формувати свідому громадянську позицію учнів, навички протидії ворожій пропаганді, підтримання власного емоційного ресурсу, стимулювати взаємодопомогу, волонтерство, що є важливими складовими успіху в боротьбі з російськими загарбниками.

Важливим для організації освітньої діяльності в умовах воєнного часу став наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 року № 290 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року», який своєчасно надав педагогічним колективам конкретні відповіді на питання про строки завершення 2021-2022 навчального року та яким чином **закладам загальної середньої освіти:**

- організувати освітній процес до завершення навчального року;
- завершувати навчальний рік на тимчасово окупованих територіях та територіях бойових дій;
- здійснювати семестрове, річне оцінювання учнів в умовах воєнного стану;
- здійснювати оцінювання учнів, які змінили заклад освіти та втратили документи про навчальні досягнення, учнів, які виїхали за кордон;
- переводити учнів у наступний клас;
- видавати документи випускнику 4, 9, 11 класу, якщо він знаходиться за кордоном, в іншому регіоні України або на тимчасово окупованій території.

Складні умови воєнного часу внесли корективи і в процедуру проведення зовнішнього незалежного оцінювання. Міністерство освіти і науки України спростило ряд вимог і правил для майбутніх вступників: цього року вони проходили тестування не з 2 або 3 предметів, як зазвичай, а **один мультипредметний тест**, який включатиме по 20 тестових завдань із таких навчальних дисциплін: українська мова, історія України та математика. За кожен предмет буде окрема оцінка, тож заклад, до якого подаватиме документи вступник, зважатиме на той бал, який має значення для конкретної спеціальності.

Проведення національного мультипредметного тесту (НМТ) планується в очному (особиста присутність в обраному пункті тестування) режимі і в комп'ютерному форматі. Спеціальні тимчасові екзаменаційні центри створюються у приміщеннях шкіл, інститутів, університетів населених пунктів України (за погодженням з органами державної влади), а також у деяких країнах Європи.

Міністерством освіти і науки передбачено проведення трьох сесій національного мультипредметного тесту: **основної** – друга половина липня, серпень; **додаткової** – серпень; спеціальної – вересень 2022 року. Переважна більшість учасників НМТ братиме участь в основній сесії тестування, а ті, хто не матимуть змоги прибути до тимчасових екзаменаційних центрів під час основної сесії, зможуть пройти тестування під час додаткової або спеціальної сесій.

Обов'язковим в умовах воєнного часу є дотримання правил безпеки: якщо під час іспиту розпочнеться тривога, всі учасники тестування повинні будуть перейти у безпечне місце і лише після закінчення тривоги – продовжити іспит.

Приємно відзначити, що з метою підтримки цього річних абітурієнтів силами методиста нашого інституту Ірини Тищенко та кращих учителів міста Черкаси, зокрема – вчительки Черкаського гуманітарно-правового ліцею Катерини Молодик, за сприяння Управління освіти і наук ОВА та КНЗ «Черкаський інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» у березні 2022 року на волонтерських засадах започатковано обласну онлайн-школу «Абітурієнт – 2022» з української мови та математики не лише для випускників закладів освіти Черкащини, але і для учнів із числа внутрішньо переміщених осіб.

Особливістю цього річної вступної кампанії є збільшення питомої ваги написаних абітурієнтами **мотиваційних листів**, у яких вступники пояснюватимуть, чому саме вони є найкращими кандидатами на вступ до обраного факультету. Така практика була й раніше, проте ваги такі «мотиваційки» майже не мали. Тепер акценти змінені: бали з атестату, участь в олімпіадах, змаганнях та конкурсах під час вступу враховуватися не будуть. А значення матимуть лише результати ЗНО та мотиваційний лист або результати творчого конкурсу, якщо обрана спеціальність його передбачає.

Ще один важливий момент: як і раніше, абітурієнти матимуть змогу вступити на державну форму навчання або ж на контрактну. При цьому, якщо абітурієнт готовий змагатися виключно за місце на контракті, він може вступати лише за результатами мотиваційного листа. Здавати національний мультипредметний тест у такому разі немає необхідності. Проте це положення не стосується вступників, які хочуть отримати медичну освіту або вивчати гуманітарні науки. Для вступу за контрактом на творчі спеціальності достатньо буде пройти лише творчий конкурс.

В умовах воєнного стану набуває особливостей і психологічний супровід всіх учасників освітнього процесу. Педагогам усіх закладів освіти з метою підтримки позитивного емоційного стану учнів рекомендовано проводити мотиваційні п'ятихвилинні «ранкові зустрічі», а також психологічні хвилинки для учнів усіх вікових категорій. Матеріали для таких щоденних заходів представлені у Всеукраїнському єдиному розкладі.

З метою психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу педагогічні працівники наразі мають змогу скористатись **значною кількістю цифрових ресурсів**, які створені буквально у перші тижні війни, а саме:

1. Міністерство освіти і науки України у співпраці із сертифікованими психологами Асоціації інноваційної та цифрової освіти започаткувало проведення щоденних онлайн-зустрічей о 13.00 та 20.00.

2. [Національна психологічна асоціація](#) з початком військових дій силами небайдужих людей створила дистанційний психологічний консультативний центр для тих, хто переживає паніку, тривогу та постійний стрес.

3. Міністерством цифрової інформації створений [Бот першої психологічної допомоги](#) з порадами психологічної підтримки для себе та тих, хто поруч.

4. Інститутом когнітивного моделювання Міністерства охорони здоров'я започатковано функціонування [Цілодобової безплатної платформи](#) для психологічних консультацій «Розкажи мені».

5. Педагоги та дитячі психологи за підтримки Міністерства освіти і науки України запустили Телеграм-канал [«Підтримай дитину»](#), який транслює рекомендації, ігри та розвивальні вправи, завдання для артикуляційної гімнастики, аудіоказки, які можна виконувати у сховищі, вдома чи під час евакуації;

6. Національна гаряча лінія для дітей та молоді [збрала контакти психологів](#) та психотерапевтів, які зголосились надавати безоплатні консультації.

Українська мережа інтернет містить у загальному доступі значну кількість корисних для педагогів **цифрових джерел**:

- поради швидкої допомоги з кризового реагування від Світлани Ройз у ситуації розгубленості, під час панічних атак, під час стресу та паніки;

- психологічна турбота від Світлани Ройз – добірка відеороликів [на сайті Міністерства освіти і науки України](#);

- рекомендації щодо психологічної допомоги [на сайті](#) Міністерства охорони здоров'я;

- від національної гарячої лінії для дітей та молоді Громадської організації «Ла Страда-Україна» [рекомендації](#) щодо того, як допомогти дитині впоратися зі стресом, розроблені завдяки підтримці ChildHelplineInternational та NATAL Israel;

- [поради для дорослих](#) про те, як зберегти свій ресурс, створені в межах «Проекту «Національна гаряча лінія для дітей та молоді» ГО «Ла Страда-Україна» за фінансової підтримки UNICEF Ukraine та уряду Німеччини;

- створений Всесвітньою організацією охорони здоров'я посібник першої психологічної допомоги для працівників, які мають можливість надавати допомогу людям, що пережили надзвичайно стресову ситуацію.

Фахівці психологічної служби Черкащини у форматі коротких відео також долучились до процесу дистанційного супроводу учасників освітнього процесу. Підготовлені спеціалістами Черкащини відеоролики завантажені на ютуб-канал навчально-методичного центру психологічної служби нашого інституту та надані Міністерству освіти і науки України для загального використання педагогами країни. Відео містять практичні матеріали для зниження тривожності й емоційного напруження та спрямовані на позитивне емоційно-психологічне налаштування дітей різного віку на навчання.

Крім зазначеного вище, педагогічним працівникам стануть у нагоді розроблені науково-педагогічними працівниками нашого інституту рекомендації «Особливості спілкування педагогів з учнями у кризових ситуаціях, зокрема – у період воєнного часу» та «Особливості взаємодії батьків з дітьми в умовах військового стану», які розміщено на сайті інституту та надіслано на заклади освіти області.

Не зважаючи на складнощі воєнного часу, науково-педагогічний колектив КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради Черкаської обласної ради» вже у березні 2022 року продовжив забезпечувати післядипломну освіту педагогічних працівників:

- з метою надання методичної та організаційної допомоги педагогам Черкаської області, які готувалися до атестації у 2022 році, але не встигли пройти курси підвищення кваліфікації, **з 29 березня до 09 квітня** було проведено комплексні курси підвищення кваліфікації дистанційної форми навчання за 30-годинними програмами (1 кредит ЄКТС). Таким навчанням було охоплено **807 педагогічних працівників** області;

- у період **з 03 по 12 квітня** був поновлений процес підготовки до роботи в умовах Нової української школи, зокрема, підвищення кваліфікації за 32-годинною програмою пройшли **639 учителів** 5-11 класів закладів загальної середньої освіти області, які реалізують компетентнісний потенціал мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, мистецької, громадянської та історично-освітніх галузей та галузі фізичної культури;

- ще для **167 педагогів** області у 5 навчальних групах **з 11 до 29 квітня** було проведено планові комплексні курси підвищення кваліфікації, які проходили за 90-годинними програмами (3 кредити ЄКТС) у синхронному режимі із застосуванням засобів ІКТ.

Таким чином, лише у квітні 2022 року забезпечено підвищення кваліфікації **1613 освітян області**.

У відповідь на виклики воєнного часу науково-педагогічний колектив нашого інституту започаткував **волонтерський проєкт**, у рамках якого з урахуванням розпорядження Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 204-р на безоплатній основі **з 11 до 20 квітня** 28 навчальних груп було організовано роботу фахових курсів підвищення кваліфікації дистанційної форми навчання для **557 педагогічних працівників** Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей, які не мають змоги зробити це у своїх регіонах у зв'язку із активними бойовими діями на цих територіях.

Крім цього, **з 03 по 14 травня** за 32-годинною програмою забезпечено проведення підготовки **603 учителів** 5-11 класів із тих областей України, де йдуть бойові дії, до роботи в умовах Нової української школи за мовно-літературною, математичною, природничою, технологічною, інформатичною, мистецькою, громадянською та історичною, соціальною та здоров'язбережувальною освітніми галузями та галуззю фізичної культури. Таким чином, лише за два місяці на волонтерських засадах забезпечено післядипломну освіту **1160 освітян** інших областей нашої держави.

Підсумовуючи, варто наголосити, що освітянська громада навіть в умовах воєнного часу намагається підтримувати якісний рівень вітчизняної освіти. З вірою в перемогу тримаємо освітянський стрій.